

Пропаведзі і словы сталі асновай зараджэння мастацка-публіцыстычных жанраў.

1. Назавіце найбольш распаўсюджаныя жанры літаратуры Сярэднявечаўя. Дайце ім кароткую характарыстыку, прывядзіце прыклады.
2. Ці можна сцвярджаць, што жыццё — гэта біяграфія, а летапіс — гістарычны раман? Чаму?
3. Які з жанраў даўняй літаратуры падобны да сучасных трэвэл-благаў? Аргументуйце адказ.

ЛІТАРАТУРА ЭПОХІ АДРАДЖЭННЯ (XVI стагоддзе)

1. Што вы ведаеце пра эпоху Адраджэння? 2. Успомніце прадстаўнікоў гэтай эпохі ў беларускай культуры. 3. Узгадайце з урокаў гісторыі, што такое Рэфармацыя.

Для культуры Сярэднявечаўя доўгі час быў характэрны тэацэнтрызм — такі погляд на свет, паводле якога Бог прызнаваўся яго цэнтрам. Пазней адбыўся адыход ад строгага дагматызму, уласцівага сярэднявечнаму светапогляду, пачалося адраджэнне ідэалаў антычнасці, вяртанне і актуалізацыя яе здабыткаў у галіне філасофіі, літаратуры, выяўленчага мастацтва і інш. Гэта эпоха атрымала назву Адраджэння, або Рэнесансу. Чалавек з яго здольнасцямі і талентамі стаў разглядацца як увасабленне боскай задумы, закладзенай у акце стварэння свету. Прызнанне каштоўнасці чалавечай асобы і яе права самастойна вырашаць уласны лёс паклала аснову новага светапогляду, які быў названы гуманізмам.

Культуры Адраджэння ўласцівы: а) сувязь з ідэаламі антычнасці; б) гуманістычны характар — зварот да чалавека, яго перажыванняў, унутранага свету; в) разбурэнне догмаў, важнасць свабоды асобы, яе права на радасці жыцця; г) сцвярджэнне значнасці навукі, асветы; д) развіццё мастацтваў, зварот да адоранасці, таленту майстра; ж) з'яўленне літаратур на нацыянальных мовах пасля панавання царкоўнаславянскай і лацінскай.

Літаратура, выяўленчае мастацтва, музыка, архітэктура дасягнулі неверагоднага росквіту. Мастацтва пачало «служыць» не толькі Богу,

але і чалавеку: яму знайшлося месца як у храмах і манастырах, так і ў штодзённым жыцці людзей.

Прыгожае пісьменства на нацыянальных мовах стала перадумовай росквіту большасці еўрапейскіх літаратур.

Пашырэнне гуманістычнага светаўспрымання і светаадчування.

Гуманістычны светапогляд паступова пракладаў сабе дарогу. Гуманісты прапагандавалі свабоду розуму, выступалі супраць неабмежаванага панавання царкоўных догмаў, прапаноўвалі смелыя ідэі і ажыццяўлялі свае задумы. Менавіта на эпоху Адраджэння прыпадае дзейнасць Мікалая Каперніка, Галілеа Галілея, Джардана Бруна, філасофскія погляды і навуковыя адкрыцці якіх апярэджвалі свой час і становіліся штуршком для развіцця еўрапейскай навуковай думкі.

Гуманісты-мастакі здолелі аб'яднаць хрысціянскую і антычную эстэтыку. Рэнесанс быў не проста вяртаннем да пластычна-скульптурнага ідэалу антычнасці, а яго пераўтварэннем, напоўненым хрысціянскай духоўнасцю. Бог сімвалічна называўся нябесным мастаком, аўтарам дасканаллага твора — чалавека. Мерай каштоўнага і прыгожага ў зямным мастацтве стаў лічыцца чалавек, а талент творцы, умельца-рамесніка пачаў прызнавацца і высока цаніцца.

Эпоха Адраджэння ў Беларусі. Эпоха Адраджэння — гэта перыяд росквіту Вялікага Княства Літоўскага, удасканалення заканадаўства і справаводства, развіцця старабеларускай мовы, узнікнення кнігадрукавання, станаўлення свецкіх відаў мастацтва. Нездарма XVI стагоддзе называюць залатым векам у культурнай гісторыі даўняй Беларусі. У беларускай літаратуры гэтага часу таксама выявіліся тэндэнцыі еўрапейскага Адраджэння.

Пра зараджэнне духу свабоды на нашых землях сведчыць дадзенае гарадам магдэбургскае права (права на самакіраванне), распрацоўка Статута Вялікага Княства Літоўскага. Жыхары краіны маглі выязджаць на вучобу ў заходнееўрапейскія ўніверсітэты, гандляры з мясцовымі таварамі бывалі ў розных краінах свету. Высокага ўзроўню дасягнулі рамёствы (у XVI стагоддзі налічвалася каля 50 спецыяльнасцей). Рамеснікі будавалі і ўпрыгожвалі замкі, цэрквы, касцёлы. Як і ў Заходняй Еўропе, у Беларусі панавала гатычнае дойлідства (яrkімі ўзорамі беларускай готыкі з'яўляюцца Барыс-глебская царква ў Навагрудку, храмы ў Смаргоні, Асташыне, Койданаве). Склалася мясцовая школа жывапісу, узнік жанр параднага

партрэта. Беларускае мастацтва гэтага часу прадстаўлена таксама ўзорамі драўлянай скульптуры, керамікі, іканапісу, а творы «Брэсцкага канцыянала», «Нясвіжскага песенніка» сведчаць пра высокі ўзровень музычнай культуры нашых продкаў. Пад апекай магнатаў у шматлікіх друкарнях выдаваліся кнігі, прычым не толькі рэлігійнага, але і свецкага зместу, у тым ліку і мастацкія тэксты.

Творцаў таго часу можна назваць універсаламі: яны мелі энцыклапедычныя веды, дасягнулі поспеху ў розных галінах навукі і мастацтва, валодалі некалькімі мовамі, падарожнічалі. Вялікія мысліцелі-гуманісты Адраджэння Францыск Скарына, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, паэт Мікола Гусоўскі заклалі падмурак нашай нацыянальнай свядомасці, узбагацілі філасофію разважаннямі на тэалагічныя і гуманістычныя тэмы (суадносіны боскага і чалавечага, свабоды і несвабоды, узаемадачынненняў уладара і народа), паставілі культуру тагачасных беларускіх зямель у шэраг самых развітых сярод суседзяў.

На фарміраванне беларускай літаратуры Адраджэння ўплывала некалькі акалічнасцей:

1. У Беларусі Адраджэнне пачалося крыху пазней за Заходнюю Еўропу і прыпала на XVI стагоддзе.

2. Геаграфічнае становішча спрыяла таму, што ў культуры і, адпаведна, у літаратуры спалучаліся ўсходняя (візантыйская) і заходняя (рымска-каталіцкая) традыцыі.

3. У Вялікім Княстве Літоўскім рэфармацыйны рух як сацыяльная і рэлігійная з'ява быў цесна звязаны з Рэнэсансам. Вядомымі дзеячамі гэтага напрамку былі кнігавыдаўцы, асветнікі, публіцысты Сымон Будны і Васіль Цяпінскі.

4. Ідэі гуманізму вывелі на першы план *аўтарскі пачатак* у творы — тэксты перасталі бытаваць ананімна. Зварот да асобы чалавека паспрыяў таксама звароту да яго нацыянальнай ідэнтычнасці, таму побач з царкоўнаславянскай і лацінскай (Мікола Гусоўскі) аўтары ўсё часцей карысталіся мовай свайго народа (Францыск Скарына), што спрыяла развіццю і самой мовы, і прыгожага пісьменства.

5. Асаблівасцю тагачаснай літаратуры стала зліццё даўніх мясцовых традыцый красамоўства і новых адраджэнскіх мастацкіх прынцыпаў. У нашай, як і ў іншых еўрапейскіх літаратурах, узнікла *лірыка* (яе пачынальнікам стаў Францыск Скарына). Плённае развіццё атрымаў жанр *эпічнай паэмы* («Песня пра зубра» Міколы Гусоўскага).

Вынікам рэнесанснага светабачання і рэфармацыйнага руху стала распаўсюджванне свецкай і царкоўна-рэлігійнай *публіцыстыкі* (прадмовы Францыска Скарыны, Сымона Буднага, Васіля Цяпінскага да рэлігійных кніг). У гэты перыяд адбывалася *белетрызацыя* твораў — гэта значыць, у гістарычны матэрыял або дзелавыя дакументы ўключаліся фрагменты мастацкага апавядання, элементы займальнасці (напрыклад, лісты аршанскага старасты Філона Кміты-Чарнабыльскага). Пазней узніклі іншыя жанры, што мелі характарыстыкі мастацкай літаратуры, — дзённікі (дыярыушы) і ўспаміны (мемуары).

Белетрыстыка — мастацкая проза; непаэтычныя творы вытанчанай славеснасці (раманы, аповесці, нарысы і інш.).

Важныя змены адбываліся ў гэты перыяд і ў летапісанні. Першы летапісны звод — «Беларуска-літоўскі летапіс (1446)» — перапісваўся і чытаўся ў гэты час. А ў першай палове XVI стагоддзя з'явіўся другі беларуска-літоўскі летапісны звод — «Хроніка Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага», які стаў крыніцай «Хронікі Быхаўца» — важнай з'явы ў развіцці беларускай гістарычнай белетрыстыкі даўняй пары.

Самы яркі твор адраджэнскай лацінамоўнай паэзіі ў гісторыі беларускай літаратуры — гэта паэма «*Песня пра зубра*» *Міколы Гусоўскага*. Аўтар меркаваў апісаць паляванне на волата пушчы, а стварыў сапраўдны гімн сваёй Радзіме — Вялікаму Княству Літоўскаму.

У тэксце выразна гучаць патрыятычныя матывы, паўстае прырода беларускага краю, апяваюцца ідэалы справядлівасці, раскрываюцца ўяўленні пра ідэальнага кіраўніка дзяржавы (вобраз Вітаўта). У «Песні пра зубра» згадваюцца вобразы антычнай міфалогіі, ярка адлюстроўваецца аўтарскае «я», што ўласціва літаратуры Адраджэння.

У XVI стагоддзі пачаў разгортвацца рэфармацыйны рух. Аднаводна, пачалася міжканфесійная палеміка — пратэстанцкія, праваслаўныя і каталіцкія багасловы вусна і пісьмова выказваліся супраць дактрын апанентаў, вялі перапіску, спрэчкі, дыспуты, распаўсюджвалі тэзісы і водпаведзі на іх. Гэты працэс спрыяў нараджэнню самабытных

У. Басальга. Мікола Гусоўскі. Фрагмент літаграфіі (1980)

і яркіх тэкстаў, а значыць, развіццю літаратуры. Выдатным майстрам палемічнай¹ публіцыстыкі быў Сымон Будны.

Пры напісанні твораў мастацкай літаратуры перавага аддавалася лацінскай — мове міжнацыянальных зносін у тагачаснай Еўропе, а таксама польскай, але з’яўляліся і выдатныя творы, напісаныя на старабеларускай.

Мікалай Радзівіл Чорны. Работа невядомага мастака (1825)

У сярэдзіне XVI стагоддзя канцлер літоўскі Мікалай Радзівіл Чорны заснаваў берасцейскі кальвінскі збор — першую пратэстанцкую царкву на тэрыторыі княства — і друкарню пры ёй. На кароткі час Бярэсце (сёння Брэст) ператварылася ў адзін з інтэлектуальных цэнтраў Еўропы, куды з’язджаліся вядомыя вучоныя, пісьменнікі, музыканты, а таксама — у буйны выдавецкі цэнтр, прадукцыя якога прызначалася не толькі мясцовым чытачам. Там убачыла свет першая на тэрыторыі Беларусі пратэстанцкая Біблія.

Распаўсюджванне кнігадрукавання паскарала культурна-гістарычныя працэсы. Несумненныя заслугі ў наладжванні выдавецкай справы належалі ўсходнеславянскаму першадрукару Францыску Скарыну, а таксама яго паслядоўнікам — Сымону Буднаму і Васілю Цяпінскаму.

1. Якія рысы ўласцівы культуры Адраджэння? Каштоўнасці якога часу ўзнаўляліся ў літаратуры гэтай эпохі?
2. Як развівалася культура нашай краіны ў гэты час?
3. Прадоўжыце выраз «Гуманізм у перыяд Рэнесансу — гэта...».
4. Якія агульныя рысы можна вылучыць у літаратурных творах эпохі Адраджэння?
5. Пералічыце жанры, характэрныя для літаратуры Рэнесансу. Параўнайце з сучаснымі жанрамі літаратуры. Якія з іх мадэрнізаваліся?
6. У кантэксце эпохі Адраджэння гавораць пра «ўніверсалізм» творцаў. Паглядзіце дакументальны фільм з гістарычнага праекта Albaruthenia

¹ *Палемічны* (ад слова «палеміка», што значыць ‘бітва’, ‘вайна’) — непрымірымы, той, што тычыцца спрэчак.

«Код Скарыны» (2010, рэжысёр Пётр Цвйд, тэлеканал «Лад») і прыкладзе прыклады падобнага ўніверсализму.

7. Якая знакамітая асоба беларускага Адраджэння (акрамя Францыска Скарыны), на ваш погляд, заслугоўвае найбольшай увагі? Складзіце сінквейн, прысвечаны гэтай асобе. Абмяняйцеся сінквейнамі з сябрамі, не паказваючы адно аднаму загаловак. Здагадайцеся, якіх дзеячаў яны выбралі.

Францыск Скарына

(каля 1490 — каля 1551)

1. Што вы ведаеце пра жыццё і творчасць Францыска Скарыны? 2. Якія ідэі прасочваюцца ў знакамітым урыўку з прадмовы беларускага першадрукара да кнігі «Юдзіф» («Понеже от прирочения...»)?

Францыск Скарына з Полацка, чалавек незвычайнай вучонасці, па загадзе караля Жыгімонта I стаў недатыкальнай асобай — вызваляўся з-пад юрысдыкцыі гарадскіх і земскіх судоў, браўся пад каралеўскую ахову і апеку (паводле ўказаў Жыгімонта I ад 21 і 25 лістапада 1532 года).

Рознабаковая дзейнасць пачынальніка беларускага Адраджэння Францыска Скарыны адкрыла новую эпоху ў гісторыі беларускай культуры, шмат у чым вызначыла яе нацыянальную спецыфіку і напрамкі будучага развіцця.

Жыццяпіс Скарыны падобны да пункцірнай лініі: пачатак яго губляецца ў канцы XV, а завяршэнне — у сярэдзіне XVI стагоддзя. Пра некаторыя падзеі з жыцця гэтага выбітнага чалавека можна толькі меркаваць, бо дакладных дат і фактаў, звязаных з яго асобай, не вельмі шмат.

Пераклад і выданне кніг Бібліі. Як вядома, на працягу трох гадоў у пражскай друкарні выйшлі 23 ілюстраваныя кнігі першай беларускай Бібліі пад агульнай назвай

Францыск Скарына.
Гравюра з пражскага
выдання Бібліі
(1517—1519)